

ОСОБЛИВОСТІ ПОБУТУ УКРАЇНЦІВ НИЖНЬОГО ПОВОЛЖЯ: ХАТА І ПОДВІР'Я

(ДРУГА ПОЛОВИНА XVIII - СЕРЕДИНА XX СТ.)

А *Описуючи особливості побудови хати, планування подвір'я і надвірних побудов українців Волгоградської області РФ, автор зауважує, що житло, посідаючи особливе місце в духовній сфері життя українського народу, відіграло значну роль у житті нижньоволзьких українців. Кожна деталь хати, кожна річ виконували естетичну і магічну функції, які в умовах значної віддаленості від материнської території набували ще й ознак показників збереження етнічної самосвідомості («самості») потомків колишніх українців, що вже понад три з половиною сторіччя мешкають у нижньоволзьких степах.*

Ключові слова: українська діаспора; Нижнє Поволжя; хата; подвір'я; господарські будівлі

Актуальність проблеми. В історії людства елементи традиційної культури завжди виконували роль етнічних символів того чи іншого народу. На рівні з найархаїчнішими знаками – символами українського народу – солярними, люнарними, рослинними, зооморфними тощо – особливості традиційної матеріальної культури українців, зокрема побудова хати і надвірних будівель, планування подвір'я несуть у собі значне етносемантичне та етнопсихологічне навантаження. Українська хата була і залишається найважливішим компонентом народної культури та її типовим символом у широкому розумінні цього поняття: і як елемент матеріальної та духовної культури, і як система світоглядних уявлень, виконуючи насамперед оберегові функції.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Житло, посідаючи особливе місце в духовній сфері життя кожного народу, відіграло неабияку роль у житті нижньоволзьких українців. Кожна деталь хати, кожна річ виконували естетичну і магічну функції, які в умовах значної віддаленості від материнської території (у нашому випадку – Нижнє Поволжя, зокрема – Волгоградська область) набували ще й ознак показників збереження етнічної самосвідомості («самості») потомків колишніх українців, що вже понад три з половиною сторіччя мешкають у нижньоволзьких степах. На це звертали увагу дослідники XVIII–XIX ст. Зокрема, етнічні особливості побудови хат в українських поселеннях Камишинського повіту (північні райони сучасної Волгоградської області) описували О. Мінх [4; 5], А. Афанасьєв-Чужбинський [1] та ін. Окремий розділ своєї монографії присвятила окресленій тематиці й автор статті [9]. Однак комплексного дослідження з означеного кола питань до сьогодні не існує, відтак, детальний опис етнічних особливостей побудови і планування українських хат і господарських споруд у Нижньому Поволжі належить до **невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття, метою якої** визначаємо: описати характерні риси планування українських поселень окресленого регіону; визначити особливості будівельних технологій нижньоволзьких українців XVII–XIX ст.;

окреслити роль хати як етнічного символу із значним семантичним навантаженням у житті українців межиріччя Волги і Дону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Різноманітність форм сільських поселень українців Волгоградської області, яка була зафіксована нами під час етнографічно-експедиційних досліджень 1999–2016 рр., зумовлена як особливостями природно-географічних умов степових і лісостепових зон Нижнього Поволжя, так і варіативністю типів землеволодіння й освоєння землі, способами господарювання, сімейно-побутовими відносинами. З прадавніх часів сільські поселення східних слов'ян розташовувалися вздовж берегів великих і малих річок, озер, ставків, джерел, що забезпечували населення водою і водночас слугували найважливішими транспортними шляхами у місцевостях, де була придатна для оброблення земля. Своєрідна прив'язаність до річок була загальною символічною ознакою українських поселень як на материковій Україні, так і за її межами: така етно-екологічна ознака притаманна в цілому й багатьом іншим народам.

На українському етнокультурному характері така загальнолюдська закономірність набувала своєрідних етнічних рис, властивих психічному складу українців та їхній духовній культурі: річка для них уособлювала не просто господарські, економічні, соціальні чи суто людські зв'язки, вона ставала духовним і фактично першим за значущістю началом для мешканців нижньоволзьких степів, що пов'язували з нею своє буття, адже більшість обрядових дій українців відбувалися біля води, бо ототожнювалися з водною стихією, а сама вода і водойми в умовах різкоконтинентального степового клімату Нижнього Поволжя була життєво необхідною умовою перебування українського селянина на означених теренах.

Превалюючим типом українських поселень у Волгоградській області є багатодвірне сільське поселення – село (або слобода). Протягом другої половини XIX ст. – першої половини XX ст. значного поширення набули малодвірні поселення (хутори), віддалені від великих сіл та утворені зазвичай пе-

реселенням селян із багатодвірних поселень задля освоєння більшого ареалу степових цілинних земель. Зазвичай поселення існували всередині масиву належних до них земель. На території сучасної Волгоградської області українські переселенці майже до середини ХІХ ст. мали змогу займати землі під забудову за принципом вільної займанщини. Незначна кількість поселенців і необхідність в освоєнні великих земельних степових масивів обумовили швидке поширення в регіоні поселень вільної, нерегулярної, безсистемної забудови з розсіяним, купчастим і розсіяно-купчастим типами забудови, біля яких пізніше з'явилися ділянки вуличної забудови. Ця безсистемна забудова спричинила розподілення українських поселень на «кутки», що збереглося, як і «вуличні» (народні) назви цих кутків, до сьогодні. У другій половині ХІХ ст. зі спадом активної хвилі народної колонізації, почали виникати поселення вуличної форми з рядовою, радіальною, шнуровою та регулярною забудовою.

Природно-географічні умови (степова та пустельно-степова географічна зона) обумовили типи побудови житлових будинків і господарських будівель українців Нижнього Поволжя. Першим житлом у засновників українських сіл були землянки та глиняні мазанки. Постійна загроза набігів і пограбувань кочовиків у перші роки існування заволзької солевидобувної промисловості, що з сер. ХVІІІ ст. обслуговувалася українськими чумаками, зумовила появу *куренив* – різновиду чумацького (а також козацького) житла у заволзьких степах – землянок, які «будували за малоросійським зразком» [5, с. 49]. Викопували їх з урахуванням одночасного розміщення 5–10 мешканців. Стіни куреня обмазували глиною, укріплювали підпорами разом з покрівлею, що складалася з очерету, трави, переплетених хмизом, соломою і накритих земляним насипом, що з часом заростала травою й полином. Посередині куреня інколи ставили піч і виводили через покрівлю комин. Часто всередині землянки розводили вогнище, дим від якого «курив» – виходив через отвір у даху та відкриті двері (звідси й назва цього виду житла). Входили в приміщення по земляних східцях, двері робили міцними, щоб зачиналися як зовні, так і зсередини, що робило курінь неприступним для чужих.

Життя в заволзьких степах змушувало чумаків будувати житло нашвидкуруч у вигляді *опічків*, конструкція яких була запозиченою від козаків нижнього Дону. В умовах дефіциту або повної відсутності лісу чумаки використовували глину, пісок і соломку, які змішували в певних пропорціях, для виготовлення саманної цегли. Цю суміш закладали у форми і сушили на сонці. З неї будували хати, у середині яких ставили піч – димар (звідси назва цього типу житла). Такий будинок рятував людину від холоду взимку й нестерпної спеки влітку. Опічки споруджували в заволзькій чумацькій слободі Миколаївській навіть до середини ХХ ст., а в далекому нижньоволзькому степу їх можна де-не-де знайти й сьогодні.

Складнішим типом житла були «*малоросійські мазанки*» [5, с. 56]. Споруджували їх у селах, розташованих уздовж водойм, де ріс деревний чагарник. Обране для житла місце огороджували каркасом з плоту, приміщення розгороджували на частини також плотом, який виплітали з лозняка. Пліт з обох боків обмазували товстим шаром глини, стіни робили рівними, ззовні і зсередини їх білили або вохрили; усередині такі стіни залишалися порожніми, що сприяло кращій теплоізоляції будівлі. Посередині мазанки споруджували цегляну піч, яку із сіней палили дровами, хмизом, кізяками (засушеним гноєм). Підлога в такому житлі була земляною, її вкривали травою, соломою, змащували жовтою глиною. Дах покривали соломою (або очеретом) і шаром глини; у стіни вставляли невеличкі віконця. Із зовнішнього боку житла робили призьби. Мазанки й сьогодні можна побачити в українських селах Миколаївського, північного та північно-західних районів Волгоградської області.

Існували й так звані «*литії*» або «*виливані*» хати: дерев'яну форму певного розміру заливали густим розчином глини й піску і давали йому застигнути. На застиглий «злиток» піднімали форму і знову заливали. І так доти, поки не піднімали стіну до потрібної висоти. У документах лісництва початку ХХ ст. зазначено: «Из-за малой лесистости население не имеет полного удовлетворения древесиной и заменяет её суррогатами при постройке жилых и нежилых помещений, где преобладает глина» [з архіву автора]. Додамо також, що українці Нижнього Поволжя розрізняли види глини та поняття «*глина*» і «*глей*» (у російських селах цього не було): «Глина піщана, а глей ні. Глей ішов на саман, а глина – на помазку» (записано у с. Підкуйково Руднянського району від Ляшенко М. П., 1926 р. н.).

Як і на материнській території, найпоширенішим типом будівлі була трикамерна хата, яку будували на дві половини – «*задню*» й «*передню*». У багатьох хатах були «*сіни*» – невеликий коридор, який відділяв власне хату від вулиці, і «*горище*» (ці назви побутують і сьогодні). Нерідко основну хату будували з дерева, а сіни (як підсобне приміщення) – із саману або лозняка з глиною. Сіни не мали стелі, їх одразу підводили під критий соломою дах. Із сіней потрапляли на горище за допомогою драбини. На горищі взимку зберігали сіно, сушню, цибулю тощо. У *задній хаті* обов'язково містилася піч (у ХVІІ – ХVІІІ ст. печі були валькованими, пізніше – цегляними), груба (могла бути біля печі або окремо від неї); стіл, лави, покриті домотканою рогожею, посуд. У *передній хаті* також стояв стіл; на стелі завжди підвішували колиску; тут знаходилася скриня, яка була показником достатку родини, у заможніших родинах тут стояли багато прибрані ліжка, у бідних – лавки. Ікони були в обох половинах, але у *передній хаті* їх прикрашали найкращими рушниками. Стіни хати мазали всередині й ззовні глиною і перед великими святами (Великоднем, Трійцею, Престолом) обов'язково білили («*поновляли*») крейдою.

Підлога у хатах (*долівка* або *дол*) була земляною (ще в 60-х роках ХХ ст. дерев'яна підлога була рідкісним явищем), її кожен суботу поновляли сумішшю червоної глини і коров'ячого гною; кажуть, що після цього в хаті стояв аромат надзвичайної свіжості. А біля печі вздовж глухої стіни будували дерев'яний настил, який називався *піл* або *поли*: дерев'яні козли, на які зверху настиляли дошки. Існувала приповідка: «З печі – та на піл, з полу – та додолу» (записано у с. Ільмень Руднянського району від Маюрченко В. Я., 1935 р. н.). На цьому настилі лежали матраци із соломою. До речі, існування такої споруди, як *піл*, майже в усіх українських селах півночі Волгоградської області може бути одним із непрямих свідчень того, що ці села були засновані саме українцями (у селах, де переважало російське населення, така хатня споруда траплялася рідко) [7, с. 163–216].

Хати покривали очеретом або соломою, яку в'язали в невеликі снопи. У деяких селах, перш ніж піднімати на дах, ці снопи вмочали в рідкий глиняний розчин – для запобігання пожеж, а також для міцності даху. Цю особливість наприкінці ХІХ ст. відзначав О. Мінх: описуючи українську слободу Рудню, він підкреслював, що, «ймовірно, пожежа 1891 року, що знищила майже всі солом'яні і дерев'яні споруди у слободі, «навчила» селян покривати будинки соломою по-новому: глиносолом'яними покрівлями, які тут уміють будувати дуже чисто і красиво» [4, с. 848].

Дослідник підкреслював ще одну особливість побудови українських хат у Нижньому Поволжі: наявність димових труб (у росіян хати топилися «по-чорному» і димарів не було) [5, с. 8]. Димарі робили із плетеного лозняка, обмазаного глиною. Існувало кілька варіантів спорудження димарів: у деяких хатах він був безпосередньо з'єднаний з комином від печі, в інших – комин підводили до стіни, яка була суміжною із сіннями. У цій стіні робили спеціальний невеликий отвір, через який дим потрапляв у сіни, а через сіни – у димар (місцева назва в с. Осички Руднянського району – «*верх*»). Отвір у стіні виконував також роль заглушки: коли жар у печі спадав, щоб не випускати тепло з хати, у нього з боку сіней забивали «*клювак*» – невеликий дерев'яний брус, який щільно закривав діру. Коли потрібно було випустити жар, *клювак* спеціальним дерев'яним молотком вибивали з отвору (записано у с. Осички Руднянського району від Бородай В. С., 1933 р. н.).

Лазень в українських селян не було (з'явилися лише наприкінці ХІХ ст.): для цього необхідно було додаткове паливо, якого в умовах степової зони ледве вистачало для будівництва. Милися влітку у водоймах, взимку – в коритах або чанах. Іноді задля гігієнічних та оздоровчих потреб парилися в печі (діти – кілька разів на рік, хворі дорослі – за потребою). Для цього вранці палили піч, по обіді вигрібали весь жар і залишали на дві-три години вистигати. До печі ставили спеціальне кругле дерев'яне корито (місцева назва – «*лохан*»), заввиш-

ки біля 80 см і діаметром понад 1 м, у яке клали завчасно розжарені в печі великі камінці, наповнювали його водою, що від каміння нагрівалася. Дітей мили в лохані за допомогою мочалки з липового лика і лугу (попелу з дубових дров, який господині заздалегідь збирали в мішечки), обливали холодною водою, саджали на *под* (тонкий дерев'яний настил) у піч, на 7–10 хв. закривали для пропарювання (іноді давали із собою березові або дубові віники). Пропарених, забруднених сажею дітей (або хворих дорослих) обмивали чистою водою, одягали й вкладали спати на піч, де вони остаточно вигрівалися. За свідченням старожилів, це був єдиний спосіб швидко вилікувати простудні захворювання (записано в смт Рудня від Гончарової Л. В., 1946 р. н.; у с. Ільмень Руднянського району від Маюрченко М. Л., 1930 р. н.).

Дрова використовували тільки для розпалювання, топили печі здебільшого соломою, бадиллям рослин, бур'яном, *кізяками*. Кізяки для опалення хати кожна родина заготовляла самотужки: влітку збирали гній, який потім розкидали в колі на землі, поливали водою і м'яли кіньми. Після цього поверхню кола трамбували і рубали спеціальною сокирою – *рубаком* – на власне *кізяки* (у деяких селах їх ще називали *гній*). Потім ставили кізяки на ребро, під час сушіння кілька разів перевертали. Висушені кізяки складали в невеликі стовпчики – «хатки» – для остаточного просихання (діти залюбки використовували ці споруди для гри у «схованки»). Восени просушене паливо складали в хліві під накриття – від дощу (записано в с. Меловатка Жирновського району від Запорожченко М. М., 1920 р. н., в смт Рудня від Гончарова В. А., 1947 р. н.).

Усі надвірні будівлі ще до середини ХХ ст. в умовах відсутності лісу робили з лози. З лозника плели необхідного розміру зовнішні та внутрішні стіни, які з'єднували, мазали ззовні і зсередини глиною та крили соломою або очеретом. Хати ставили вздовж вулиці й обов'язково облаштовували перед ними квітники. Подвір'я мало Г-подібну (рідше П-подібну) форму, відкриту з тильного боку до городів (часто за городами розбивалися сади). Невід'ємним елементом подвір'я була літня кухня, зазвичай під легким накриттям. Кожне подвір'я було огорожене. Огорожа, як і дворові будівлі, була плетеною. Навколо господарської частини і городу огорожу плели жердинами (місцева назва такого типу огорожі – *прясла*), а перед хатою, на вулиці, робили *плетні* з лози. Лозу поділяли за кольором на *краснотал*, *синьотал*, *білотал*, *зеленотал*. Тому тини відрізнялися різнокольоровим оформленням. Особливим шиком вважалося зробити тин з «мереживом» – виплетеними на ньому різнокольоровими узорами з лозняка (записано у смт Рудня від Гончарова В. А., 1947 р. н.).

Варто зазначити, що О. Мінх, як притаманно тільки українцям рису, підкреслював їхнє прагнення до чистоти й естетики у своїх оселях. Дослідник зауважував, що в українських хатах (на відміну від місцевих росіян), попри відсутність дерев'яної під-

логи, долівка завжди чисто заметена; сам будинок усередині світліший, бо у кожного українця навіть у невеликій хатині є три – чотири вікна. Щороку до Трійці українки обмазували всі хати з вулиці (часто і всередині) глиною, білили їх і розписували яскравими фарбами. Навіть солома на дахах українських хат, за спостереженнями історіографа, завжди була охайно підрізаною [5, с. 8]. У 80–90-х роках ХІХ ст. К. Кюн також зазначав, що «біля хати, яка зазвичай білиться, малорос вирощує квіти й овочі. А сама хата всередині відрізняється від ізби росіянина надзвичайною чистотою» [6, с. 30]. Прагнення саме українців до прекрасного як особливості національного характеру відзначав також А. Афанасьєв-Чужбинський, який наголошував, що українські поселення завжди розташовані у красивій («поетичній») місцевості. Рідко біля хати немає садочка, у розквітлих деревах якого вона вся ховається навесні. А звичай плести низенькі тини, за визначенням дослідника, надає селищу з його білими хатинами надзвичайно приємного вигляду [1, с. 28].

Будівництво нової хати було дуже важливим моментом у житті кожної селянської родини. Тому в українських селах Волгоградської області й до сьогодні трапляються окремі обряди, звичаї та вірування, пов'язані з вибором місця для хати, дати початку і закінчення його будівництва, а також з переходом у новий будинок. До процесу початку будівництва нової хати підходили дуже обережно, дотримуючись усіх прикмет і забобонів. У загальнослов'янському контексті (за визначенням О. Поріцької) «кінь – одна з найміфологізованіших тварин у народних віруваннях... Ця тварина наділялася вищими властивостями, своєю поведінкою попереджаючи про можливу небезпеку чи смерть» [8, с. 50–51]. Тому в багатьох українських селах перед початком будівництва на те місце, де планували ставити хату, пускали пастися коня: «де кінь ляга – там можна стріють хату, там хороше місце» (записано в с. Осички Руднянського району від Бородай В. С., 1933 р. н.). Існувала також негласна заборона будувати хату на тому місці, де колись стояла лазня: «там люди гріхи свої змивали», «там змивали всю нечисть» (записано в с. Ільмень та Осички Руднянського району від Коваленко Є. О., 1926 р. н.; Бородай І. Я., 1941 р. н.). Коли хату тільки-но починали піднімати, під усі кути хазяїн обов'язково мав покласти мідні гроші, щоб у цій хаті люди жили з достатком і ніколи не зазнали скрути.

Кожна родина у своїй хаті обов'язково мала вшановувати свого «домового» («домовика»), щоб шкоди не робив. В українських селах півночі Волгоградської області до середини ХХ ст. існував певний ритуал для задобрювання домовика: щотижня в ніч із неділі на понеділок господиня залишала на столі миску з їжею і горня з водою або молоком. При цьому вона, зверталася до домовика зі словами: «Хазяїн радімий, глазом не відімий! / Примі угощеніє, приношу з почитенієм. / Щоб не затопи-

тись, і огньом не опалитись, / І достатку не лишитись!» Зранку цю їжу з'їдали або віддавали худобі (записано в с. Осички Руднянського району від Бородай І. Я., 1941 р. н.). Також для захисту своєї хати і подвір'я від злого ока, над воротами або над вхідними дверима в хату хазяїн обов'язково прибирав підкову (що пояснюється загальнопоширеними слов'янськими віруваннями у відворотну силу коня [8, с. 54]), а на гребінь даху – дерев'яного півня.

Існували також певні ритуали, виконання яких оберігало свійську худобу від лихого ока («від зглазу») і хвороб. Перш за все це стосувалося корови, яка в багатьох селянських родинх була єдиною годувальницею. Ще до кінця 1960-х років в с. Ільмень Руднянського району зберігався такий звичай: перш ніж заводити куплену на базарі корову на своє подвір'я, біля воріт по землі розстеляли рушник, щоб корова, заходячи на подвір'я, переступила через нього – «на щастя». До сьогодні, виганяючи вперше корову в стадо на пасовисько, господині («щоб не зглазили худобу») кладуть їй між рогами грудочку солі, промовляючи: «Благослови, Господи, мою коровку в стадо!» При першому вигоні на пасовисько, а також у разі хвороби, корову вмивають свяченою водою, промовляючи: «Суниця, водиця, всяка лиховиця! / Откуда взялась – тому передалась! / Хто со злом колючим – тому слезой горючей!» А після отелення, перед першим доїнням господиня погладжує корову зі словами: «Біжи, молочко, по жилочках, / А з жилочок та в вим'ячко, / Із вим'ячка да в сісочки, / Із сісочок да в подойнічок / На товсту сметаночку» (записано в с. Ільмень Руднянського району від Бистрицької Є. І., 1932 р. н.; Бурханової А. І., 1949 р. н.).

На обереги та вірування, пов'язані зі свійською худобою, які були поширені в українців Саратовської губернії, звертав увагу і О. Мінх. Дослідник вказував, що виганяючи вперше худобу на пасовисько, все стадо проганяли через «курево» – дим від великого вогнища, яке розводили в кінці селища, – щоб худоба не хворіла (із сучасного погляду, ця процедура допомагала позбутися шкідливих шкідників свійської худоби). Виганяючи вперше стадо в поле, корів і телят поганяли з двору свяченою вербою, принесеною з церкви у Вербну неділю, з побажаннями здоров'я і сили. На Великдень, під час служіння святкового молебню, у хатах хазяїни насипали на стіл під скатертину сіль, просо та пшоно. Сіллю наприкінці свята годували корів, щоб не хворіли і плодилися, а просом і пшоном – курей, щоб часто неслися і розводилися. На Трійцю, за спостереженнями дослідника, брали в церкві свячену траву і годували нею худобу, що, за віруваннями, повинно було оберігати її від хвороб.

О. Мінх вказував на ще один береговий ритуал, що існував в українських селах Нижнього Поволжя в 1860-х роках. Щоб у селі не було масового мору худоби, його вночі оборювали сохою, в яку запрягалися молоді дівчата. Однак, як зазначає дослідник, з 60-х років ХІХ ст. про цей обряд «нічого не чуто» і «багато символічних значень предметів та

існуючих ще обрядів нашим народом вже забути» [5, с. 56–57]. Зауважимо, що в селах України оборювання здавна вважалося захисною дією від епідемії: таємно вночі жінки всього селища (босі й простоволосі) впрягалися в плуг чи соху і проводили борозну навколо селища. При цьому, за дослідженнями Г. Лозко, скиба від плуга мала лягати в протилежний від села бік. Якщо виходив хтось назустріч (людина чи тварина), того вважали самою епідемією: тварину часто розривали на шматки, людину ж дуже били, бо вважалося, що цей обряд треба здійснювати в цілковитій таємниці. У такий самий спосіб охороняли себе від чуми [3, с. 310–311]. О. Кирилюк додає, що коло (оборювання відбувалося по колу, навколо села), «маркувало опозицію «свій – чужий» у межах загальнішої антитези життя та смерті. Саме цей момент і може бути наочним прикладом універсально-культурної насиченості семантики українських сільських поселень» [2, с. 204].

В Україні зафіксовано цілу низку спогадів про оборювання міст і сіл, об'їзд на лопаті, обхід жінок з галасом і калатанням сковорідками й каструлями, вигнання пошесті чи епідемії за допомогою різних магічних дій (С. Килимник, М. Попович, А. Пономарьов, О. Кирилюк, Г. Лозко та ін.). Таким чином, упродовж віків в Україні сформувалася система звичаїв та обрядів, спрямованих на «забезпечення» плодючості тварин, які є складовою добробуту родини, її щастя, здоров'я всіх членів сім'ї. Збереження цієї стародавньої обрядової дії на території, віддаленої від материнської України, вказує на прагнення українців Нижнього Поволжя зберегти етнічні традиції, а отже, – етнічну самоідентифікацію. Зникнення обряду оборювання села, його трансформація і поступове забуття його семантичного навантаження є свідченням стрімкого руйнування традиційної сільської культури українців, що, починаючи з останньої чверті XIX ст. (з активним розвитком міської промисловості), найактивніше відбувалося в першій половині XX ст. як на основ-

ній етнічній території, так і у віддалених від материнської землі українських етнічних масивах.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що в житлі та господарських будівлях нижньоволзьких українців простежуються складні нашарування, обумовлені, з одного боку, етнічними традиціями, з іншого, кліматичними особливостями нового місця проживання, специфікою життя в інонаціональному оточенні. У тих селах, де українці мешкали разом з росіянами, існує багато спільних рис у будівництві житлових будинків і плануванні подвір'я з місцевою російською традицією. Однак у місцевостях компактного проживання українських переселенців спостерігається вищий рівень збереження етнічних особливостей будівництва (інтер'єр житла, його планування, оздоблення, освоєння землі біля будинків під сади тощо). Нині будівлі та господарські споруди українських переселенців, побудовані в 1960–70-х роках, майже не відрізняються від будівель навколишнього російського населення. Етнічна специфіка зберігається здебільшого лише в інтер'єрі житла та його оздобленні (вишиті подушки, ікони, прикрашені рушниками, дерев'яні скрині тощо).

Список використаних джерел

1. Афанасьев-Чужбинский, А. Малороссы / А. Афанасьев-Чужбинский / Народы русского царства : сб. стат. по этнографии. Книга для чтения. Сост. В. Львович. – Москва, 1901. – С. 19–40.
2. Кирилюк, О. С. Універсальні параметри соціокультурної спеціальності: українська хата / О. С. Кирилюк. / Кирилюк О. С. Універсальні виміри української культури. – Одеса, 2000. – С. 200–213.
3. Лозко, Г. Українське народознавство / Г. Лозко. – Київ, 1995. – 368 с.
4. Минх, А. Н. Историко-географический словарь Саратовской губернии / А. Н. Минх. / Том I. – Вып. 1–4: Южные уезды: Камышинский и Царицынский. – Саратов, Аткарск, 1898–1902.
5. Минх А. Н. Народные обычаи, суеверия, предрассудки и обряды крестьян Саратовской губернии (собраны в 1861–1888 годах) / А. Н. Минх. – Репринт. воспр. издания 1890 г. – Саратов, 1994. – 165 с.
6. Народы России: Энциклопедия / В. А. Тишков (гл. ред.) – Москва, 1994. – 479 с.
7. Очерки общей этнографии. Европейская часть СССР / Под. ред. С. П. Толстовка. – Москва, 1968. – 420 с.
8. Поріцька, О. Образ коня в традиційних уявленнях українців: загальнослов'янський контекст / О. Поріцька / Етнокультурна спадщина Полісся. Вип. V / Упор. В. П. Ковальчука. – Рівне, 2004. – С. 49–55.
9. Синельникове, В. Традиционная культура и быт украинцев Волгоградской области (конец XVII – начало XXI вв.) : монография. – Камышин : МАУ «Медиа-холдинг», 2009. – 264 с. с доп. (рос. мов.)

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 05.06.2017

Синельникова В. В. Особенности быта украинцев Нижнего Поволжья: дом и двор (вторая половина XVIII – середина XX ст.).

А *Описывая особенности построения дома и планировки двора украинцев Волгоградской области РФ, автор констатирует, что жильё, занимая особое место в духовной сфере жизни украинского народа, играло значительную роль в жизни нижеволжских украинцев. Каждая деталь дома, каждая бытовая вещь выполняли эстетическую и магическую функции, которые в условиях значительной удалённости от материнской территории играли роль показателей сохранения этнического самосознания («самотсти») потомков украинцев, что уже более трёх с половиной столетий живут в нижеволжских степях.*

Ключевые слова: украинская диаспора; Нижнее Поволжье; дом; двор; хозяйственные постройки

Synelnikova V. V. Features Lower Volga Ukrainian people life: farmstead (second half of the XVIII-th – the middle of the XX-th centuries).

Б *Describing the features planning of the house and yard of Ukrainians, those had lived in Volgograd region, Russia, the author noted that house, occupied a special place in the spiritual sphere of the Ukrainian people and played a significant role in life of Ukrainian people from Lower Volga. Every detail of the house, every thing performed aesthetic and magical role and were significant in terms of farness from the motherland kept ethnic identity («self») of the descendants of Ukrainians those more than three and a half centuries live in the steppen Lower Volga.*

Key words: Ukrainian diasporas; Lower Volga; house; yard; outbuildings